

βγει ὁ ἥλιος, οἱ ἀνώτεροι ἄνθρωποι (ὅλοι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γάιδαρο) τρόμαξαν τόσο ἀπὸ τὸ λιοντάρι του ποὺ τόσκασαν κὶ ἔξαφανίστηκαν. Καὶ τώρα, σὰν ὄπισθιφυλακὴ τῆς ἀτακτῆς φυγῆς, βρίσκει μπροστά του τοὺς δυὸς βασιλιάδες, τὸν ἕναν στὰ δεξιὰ καὶ τὸν ἄλλον στ' ἀριστερὰ ἐκείνου ποὺ ἦταν δεξιά. Τοὺς βάραιναν πολὺ οἱ κορῶνες τους, κ' ἔτσι ἔμειναν οἱ βασιλιάδες τελευταῖοι· καὶ πίσω τους, χοροπηδώντας ἀξένιαστα, ἀκολουθοῦσε ὁ γάιδαρος φυλάγοντας τὰ νῶτα τους.

3

Νά πού ταιριάζει ἡ κορώνα στὸ κεφάλι σας κι' ὅταν ἀκόμα εἶστε οἱ ἔσχατοι, εἶπε ὁ Ζαρατούστρας μὲ χαμηλωμένη φωνῇ καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι δὲ θὰ τὸν ἀκουγαν. Οἱ δυὸς βασιλιάδες, ὅμως, γύρισαν ἀμέσως τὰ κεφάλια τους πρὸς τὸ μέρος του. Πῶς κατάφεραν ν' ἀκούσουν τὴ φωνή μου; — σκέφθηκε ὁ Ζαρατούστρας· μίλησα τόσο σιγά.

‘Ο Ζαρατούστρας δὲν ἤξερε, οὔτε μποροῦσε νὰ φαντασθεῖ, ὅτι οἱ δυὸς βασιλιάδες χρησιμοποιοῦσαν, στὴν ἀνάγκη, τὰ μεγάλα αὐτιὰ τοῦ γαϊδάρου τους, κ' ἔτσι ἀκουγαν ὅσα ἄλλοι δὲ θὰ μποροῦσαν ποτὲ ν' ἀκούσουν.

Δὲν περιμέναμε ὅτι θὰ σοῦ στοίχιζε τόσο ἡ ἀπουσία μας κι' ὅτι θὰ μᾶς ἔπαιρνες ἀπὸ πίσω, εἶπε ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸς βασιλιάδες, ἐκείνος πού, τώρα ποὺ ἔκαμαν μεταβολὴ γιὰ ν' ἀντικρύσουν τὸν Ζαρατούστρα, βρέθηκε ἀριστερὰ ἀπὸ τὸν ἄλλον ποὺ ἦταν ὃς τώρα ἀριστερὰ του.

Καὶ ποιὸς σᾶς εἶπε ὅτι σᾶς πῆρα ἀπὸ πίσω; — ρωτάει ὁ Ζαρατούστρας.

‘Εσὺ εἶσαι ὁ ὄπισω μας ἐρχόμενος· ἔμεῖς πηγαίναμε μπροστά, ἀπαντάει ὁ ἄλλος βασιλιάς.

Κι' αὐτὸ μᾶς εὐχαριστεῖ πολύ, γιατὶ ἔτσι δὲν εἴμαστε πιὰ οἱ τελευταῖοι, πρόσθεσε ὁ βασιλιάς ποὺ ἦταν τώρα ἀριστερά.

Γιατὶ νὰ σᾶς εὐχαριστεῖ; — λέει ὁ Ζαρατούστρας· οἱ τελευταῖοι σὲ ώρα φυγῆς εἶναι οἱ πιὸ γενναῖοι.

‘Αναγκαστήκαμε νάμαστε οἱ τελευταῖοι — λέει ὁ βασιλιάς ποὺ ἦταν τώρα δεξιά — μόνο καὶ μόνο γιατὶ δὲ μπορούσαμε νὰ τρέξουμε περισσότερο· μᾶς βάραιναν πολὺ οἱ κορῶνες μας.

Καὶ γιατὶ δὲν τὶς πετούσατε; — ρωτάει ὁ Ζαρατούστρας.

Οἱ δυὸς βασιλιάδες κοιτάχτηκαν μεταξύ τους, ἀνταλλάσ-

σοντας βλέμματα ἀπορίας : Δὲν τὸ σκεφθήκαμε διόλου αὐτὸ ποὺ λέσ, ἀπαντοῦν στὸν Ζαρατούστρα κ' οἱ δυὸ μαζί. Ἀλήθεια, γιατὶ δὲν τὶς πετούσαμε ;

‘Ο Ζαρατούστρας κοίταξε τοὺς βασιλιάδες κάμποση ὥρα μὲ προσοχή, κ' ὕστερα τοὺς λέει : Μὴν τὶς πετάξετε τὶς κορῶνες σας φορτῶστε τις στὸ γάϊδαρο. Ποῦ εἶναι οἱ ἀποσκευές ποὺ κουβαλοῦσε ὁ γάϊδαρος, ὅταν σᾶς βρῆκα χτὲς ν' ἀνεβαίνετε τὸ βουνό ; Τί εἴχατε μέσ' στὶς ἀποσκευές ἔκεινες ;

Εἴχαμε τοὺς τίτλους μας, τὰ παράσημα καὶ τὰ γενεαλογικά μας δέντρα, λέει ὁ Βασιλιᾶς ποὺ ἦταν δεξιά.

Καὶ τώρα ποὺ χάθηκαν — ρωτάει ὁ Ζαρατούστρας, — τί θὰ γίνετε ;

Τώρα πιὰ δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει τίποτε, ἀπαντάει ὁ Βασιλιᾶς ποὺ ἦταν ἀριστερά· γι' αὐτὸ ἀπορήσαμε πῶς δὲν εἴχαμε σκεφθεῖ νὰ πετάξουμε καὶ τὶς κορῶνες μας.

Λέτε νὰ μὴ σᾶς ἀναγνωρίσουν, χωρὶς πιστοποιητικὰ ταυτότητας, οἱ λαοί σας ; — ρωτάει ξανὰ ὁ Ζαρατούστρας.

Δὲ γυρίζουμε στοὺς λαούς μας, λέει ὁ Βασιλιᾶς ποὺ ἦταν δεξιά· σοῦ εἴπαμε καὶ χτὲς ὅτι εἴχουμε πιὰ βαρεθεῖ νὰ παίζουμε τοὺς πρώτους χωρὶς νᾶμαστε οἱ πρῶτοι.

Καὶ ὁ Ζαρατούστρας, ἀφοῦ σκέφθηκε λιγάκι προσπαθώντας νὰ ἐλέγξει μέσα του τὴν ὀρθότητα τῶν λόγων ποὺ ἦταν ἔτοιμος νὰ πεῖ, μίλησε μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο :

Δὲν ξέρω δὲν εἴχατε δίκιο ποὺ βαρεθῆκατε νὰ παίζετε τοὺς πρώτους χωρὶς νὰ είστε οἱ πρῶτοι. ‘Υπάρχουν, τάχα, οἱ πρῶτοι στὸν κόσμο ; Δὲ γνωρίζω καλὰ τοὺς νόμους ποὺ ἴσχύουν στὶς πολυάνθρωπες πεδιάδες — ἐγὼ στὸ βουνό μου ἥμουν ὁ πρῶτος, ὁ καλύτερος καὶ ὁ πιὸ ἴσχυρὸς γιατὶ ἀπλούστατα ἥμουν ὁ μόνος — ὥστόσο, δὲν καὶ δὲν ξέρω καλὰ τὶ γίνεται στὶς πεδιάδες, θαρρῶ πῶς δὲ θὰ κυβερνοῦσε κανένας, δὲν ἔπρεπε ὅσοι κυβερνοῦν νᾶναι στ' ἀλήθεια οἱ πρῶτοι. Φοβάμαι ὅτι ἐκάματε λάθος ποὺ ἐγκαταλείψατε τὰ βασίλεια ποὺ σᾶς ἐμπιστεύθηκε ἡ ἱστορία. ‘Η εὔσυνειδησία ποὺ δείξατε, παρατώντας τὴν ἔξουσία ἐπειδὴ διαπιστώσατε ὅτι δὲν είστε οἱ πρῶτοι καὶ οἱ καλύτεροι, σᾶς ὄδηγησε στὴ λιποταξία. Δὲ χρειάζεται τόση εύσυνειδησία, καλοί μου βασιλιάδες.

Καὶ τὶ πρέπει νὰ κάνουμε τώρα ; — ρωτάει ὁ ἔνας ἀπὸ τοὺς δυό.

Νὰ γυρίσετε στοὺς λαούς σας, ἀπάνταει ὁ Ζαρατούστρας· ὁ γυρισμὸς εἶναι ὁ μόνος δρόμος τῆς ζωῆς.

Κι' ἂν δὲ μᾶς θέλουν οἱ λαοί μας; — ρωτάει ὁ ἄλλος βασιλιᾶς.

Νὰ γυρίσετε κοντά τους, ἔστω κι' ἂν δὲ σᾶς θέλουν, ἢταν ἡ ἀπάντηση ποὺ ἔδωσε ὁ Ζαρατούστρας. Καὶ πρόσθεσε τὶς λέξεις: 'Ο γυρισμὸς δὲν παίρνει τὴν ἀξία του ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ ποὺ ἐπιφυλάσσεται σ' ὅποιον γυρίζει πίσω· ὁ γυρισμὸς ἔχει νόημα δικό του, αὐτόνομο, ἀπόλυτο.

Καὶ ὁ βασιλιᾶς, ποὺ ἢταν δεξιά, λέει τότε στὸν Ζαρατούστρα: 'Αφοῦ πρέπει νὰ γυρίσουμε στοὺς θρόνους μας, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ πετάξουμε τὶς κορῶνες ἀπὸ τὰ κεφάλια μας ἢ νὰ τὶς φορτώσουμε στὸ γάιδαρο.' Εστω κι' ἂν εἶναι βαρείες, πρέπει νὰ σηκώσουμε μὲν ὑπομονὴ τὸ βάρος τους.

Δὲν ξέρω, λέει ὁ Ζαρατούστρας· ἔγώ λέω ὅτι πρέπει μᾶλλον νὰ τὶς φορτώσετε στὸ γάιδαρο· θαρρῶ πώς θάναι καλύτερα νὰ γυρίσετε στοὺς λαούς σας μὲ ἀκάλυπτη τὴν κεφαλή. Μ' ἄρεσε, βέβαια, τὸ νόημα ποὺ δίνετε στὶς κορῶνες σας· τὶς φοράτε γιὰ νὰ σηκώνετε τὸ βάρος τους. 'Ωστόσο, ὑπάρχει τρόπος ν' ἀντικαταστήσετε τὸ βάρος τῆς κορώνας μὲ κάποια σκέψη ποὺ νᾶχει βάρος μεγαλύτερο. "Ἄσ σκεφθοῦμε κ' οἱ τρεῖς μαζὶ ἂν ὑπάρχει μιὰ τέτοια σκέψη.

"Ολες τὶς σκέψεις, παρατήρησε ὁ βασιλιᾶς ποὺ ἢταν δεξιά, τὶς πῆραν οἱ ἀντίπαλοί μας ποὺ χτυποῦν τὸ θρόνο καὶ τοὺς νόμους.

Καὶ ὅσες δὲν τὶς πῆραν οἱ ἀντίπαλοί μας, παρατήρησε ὁ βασιλιᾶς ποὺ ἢταν ἀριστερά, τὶς χάλασσαν οἱ ἴδιοι οἱ ὄπαδοί μας, οἱ πιστοί μας ὑπηρέτες.

Μήπως κι' αὐτὸ ποὺ μοῦ λέτε τὴ στιγμὴ τούτη δὲν εἶναι μιὰ σκέψη μὲ πολὺ βάρος; — εἶπε ὁ Ζαρατούστρας ποὺ ἀρχισε νὰ θαυμάζει τοὺς δυὸ βασιλιάδες. Καὶ πρόσθεσε: Βλέπω ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ μένα, ὑπάρχουν κι' ἄλλοι ποὺ ἔχουν νὰ ποῦν σπουδαῖα πράγματα καὶ ποὺ μποροῦν νὰ διδάξουν καὶ μένα τὸν ἴδιον.

Τί ὠφελεῖ, ὅμως, ἡ σκέψη ποὺ διατυπώσαμε; — ρωτάει ὁ ἔνας ἀπὸ τοὺς δυὸ βασιλιάδες· ἡ σκέψη αὐτὴ ἔχει μόνο τὸ βάρος τοῦ μεγάλου κενοῦ.

Καὶ εἶναι, τάχα, λίγο τὸ βάρος αὐτό; — λέει τότε ὁ Ζαρατούστρας· δὲν ξέρω κανένα ἀντικείμενο ποὺ νὰ ζυγιάζει περισσότερο ἀπὸ τὸ μεγάλο κενό· τὸ μεγάλο κενὸ χωράει τὰ πάντα. Θαρρῶ

πώς ένα κεφάλι συνειδητά ἀδειανὸς ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ ένα κεφάλι γεμάτο ἄχυρα ποὺ περνάει τ' ἄχυρα γιὰ ίδεες.

"Οπως καὶ νάχει τὸ πρᾶγμα, λέει ὁ βασιλιᾶς ποὺ ἥταν δεξιά, θὰ συμμορφωθοῦμε μὲ τὴ συμβουλή σου καὶ θὰ βγάλουμε τὶς κορῶνες ἀπὸ τὰ κεφάλια μας.

Κ' οἱ δυὸς βασιλιάδες, μὲ μιὰ πανηγυρικὴ χειρονομία, ἀλλὰ μὲ θλιμμένη καὶ σεμνὴ ἔκφραση, βγάζουν τὶς κορῶνες ἀπὸ τὰ κεφάλια τους καὶ τὶς φορτώνουν στὸ γάϊδαρο ποὺ αἰσθάνθηκε ὑπερηφάνεια καὶ χαρά· ὁ γάϊδαρος, ἄλλωστε, δὲν ένιωσε διόλου τὸ βάρος ποὺ εἶχε κάμει τοὺς βασιλιάδες νὰ βραδυπορήσουν καὶ νὰ γίνουν οἱ ἔσχατοι.

Τώρα πιὰ εῖστε ἀληθινοὶ ἀνθρωποί καὶ μπορεῖ ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς νὰ γίνετε καὶ ἀληθινοὶ βασιλιάδες, τοὺς λέει ὁ Ζαρατούστρας. Καὶ ἂν ἀκόμα δὲ σᾶς ἀναγνωρίσουν οἱ λαοί σας, θὰ σᾶς ἀναγνωρίσει ἡ καρδιά σας· κι' αὐτὸς εἶναι ἀρκετό. Ἐμένα ἡ καρδιά μου δὲ μ' ἔχει ἀκόμα ἀναγνωρίσει. Νὰ μὲ ἀναγνωρίσει, ἄλλωστε, ὡς τί; "Ως βασιλιᾶ; Δὲ θὰ γίνω πιοτέ μου βασιλιᾶς. Νὰ μὲ ἀναγνωρίσει ὡς ἀνθρωπό; Δὲν ἔγινα ἀκόμα ἀνθρωπός. Μπορεῖ ἵσως νὰ γίνω. Ὡστόσο, πρὶν γίνω ἀνθρωπός ἔγώ, ἔπρεπε νὰ γίνετε σεῖς. Πρὶν γίνουν ἀνθρωποί οἱ ἀρχόμενοι, πρέπει νὰ γίνουν ἀνθρωποί οἱ ἄρχοντες.

"Εσὺ εἶσαι πιολὺ μεγάλος γιὰ νὰ γίνεις ἀρχόμενος καὶ δικός μας ὑπήκοος, εἶπε ὁ ένας ἀπὸ τοὺς δυὸς βασιλιάδες.

"Η μονυμεγάλος (ἥταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Ζαρατούστρα)· ἡμουν μεγάλος ὡς τὰ χτές· ἂν θέλετε, ὡς τὰ σήμερα, ὡς τὰ χαράματα. Τώρα πιὰ δὲν εἴμαι τίποτε· εἴμαι, ἵσως, ἐκεῖνος ποὺ θὰ γίνω· δὲν εἴμαι ἀκόμα ἐκεῖνος ποὺ εἴμαι, γιατὶ ἀπλούστατα δὲν εἴμαι ἀκόμα. Καὶ δὲ θέλω νὰ ξαναγίνω μεγάλος. "Οσο γιὰ σᾶς, μεγαλειότατοι, είναι τὸ ἐπάγγελμά σας νάστε μεγάλοι· μὲ μένα δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο. Ἐγὼ ἡμουν μεγάλος χωρὶς νὰ τὸ δρίζουν οἱ θεσμοὶ καὶ οἱ παραδόσεις. "Ετσι ἔπρεπε νὰ βρῶ μιὰν ἀνύπαρκτη κορυφὴ γιὰ νὰ σταθῶ ἐπάνω της καὶ νὰ πῶ ὅτι εἴμαι μεγάλος. Τὸ παιχνίδι αὐτὸς μοῦ στοίχισε τὰ καλύτερα ἀνδρικά μου χρόνια. Κάνοντας τώρα τὸν ἀπολογισμὸν τῶν χρόνων αὐτῶν, σκέπτομαι τὶ θὰ μποροῦσα νάμαι, ἂν δὲν ἡμουν μεγάλος! Θὰ μποροῦσα νάμαι ἔνας καλὸς γεωργός· θὰ μποροῦσα νάμαι ἔνας καλὸς πατέρας· θὰ μποροῦσα νάμαι ὁ καλὸς φίλος κάποιου ἄλλου ἀνθρώπου. Καὶ ὅλες αὐτὲς οἱ εὔκαιρίες χάθηκαν·

ἥταν εὔκαιρίες ζωῆς, καὶ ἐγὼ προτίμησα νάμιαι μεγάλος χωρὶς νὰ ζῶ τὴν ζωήν μου. "Οχι..., ὅχι· δὲ θέλω νὰ ξαναγίνω μεγάλος.

Τὰ λόγια σου μοῦ κάνουν καλή ἐντύπωση, εἶπε δὲ βασιλιᾶς ποὺ ἥταν δεξιά. "Αν δεχθεῖς ὁ λαός μου νὰ ξαναγυρίσω στὸ θρόνο μου, θάθελα νὰ γίνεις ὁ μέγας αὐλάρχης μου.

Κι' ἀφοῦ πρόλαβε ὁ συνάδελφός μου νὰ σὲ πάρει κοντά του, λέει δὲ βασιλιᾶς ποὺ ἥταν ἀριστερά, ἐγὼ θάθελα, ὃν μὲ δεχθεῖ καὶ μένα ὁ λαός μου, νάσαι τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου μου.

Δὲ δέχομαι (αὕτη ἥταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Ζαρατούστρα) οὔτε τὸ ἔνα, οὔτε τὸ ὄλλο. "Αν τὸ δεχόμουνα, θὰ σᾶς ἔκανα κακό. Καὶ ἀρχισα νὰ αἰσθάνομαι συμπάθεια γιὰ σᾶς· ὅχι μόνο συμπάθεια, ἀλλὰ καὶ σεβασμό. "Αν ἔχω καλὲς συμβουλές, πρέπει νὰ σᾶς τις δώσω ὅλες σήμερα: 'Απὸ τὴν στιγμὴν ποὺ θὰ πάτε στὸ λαό σας, δὲν θὰ πρέπει νὰ παρεμβάλλεται κανένας ἀνάμεσα σὲ σᾶς καὶ στὸ λαό σας· κανένας σύμβουλος, οὔτε κἀντι ἐγώ· ὅλοι οἱ σύμβουλοι τῶν βασιλιάδων εἶναι κακοί. Σήμερα..., σήμερα μπορῶ νὰ σᾶς δώσω μερικὲς συμβουλές. 'Η πρώτη συμβουλή μου εἶναι τούτη: εἴτε σᾶς δεχθοῦν οἱ λαοί σας, εἴτε ὅχι, ἐσεῖς νὰ μείνετε ὅτι εἴστε, βασιλιάδες, ἀρχοντες, πατέρες τῶν λαῶν σας. 'Ο γιὸς μπορεῖ ν' ἀπαρνεῖται τὸν πατέρα· ὁ πατέρας τὸ γιό του ποτέ. Δὲν εἶναι ὑπεύθυνος ὁ γιὸς γιὰ τὸν πατέρα· ὁ πατέρας εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὸ γιό του.

Καὶ τί πρέπει νὰ κάνουμε — ρώτησε ὁ βασιλιᾶς ποὺ ἥταν δεξιά — ὃν δὲ μᾶς δεχθοῦν οἱ λαοί μας; Ποῦ πρέπει νὰ μείνουμε; "Υπάρχει τόπος γιὰ ἔνα βασιλιά ἔξω ἀπὸ τὸ παλάτι του;

Νομίζω ναί, ἀπάντησε ὁ Ζαρατούστρας· τὸ παλάτι εἶναι στενό, ἡ χώρα εἶναι πλατειά. Χτυπήστε τὶς πόρτες τῶν ὑπηκόων σας ως κατατρεγμένοι· θὰ σᾶς τὶς ὀνοίξουν οἱ ἴδιοι ποὺ σᾶς κατατρέχουν.

Καὶ ὃν χρειάζεται ἐμφύλιος πόλεμος γιὰ νὰ νικήσουμε τοὺς ἔχθρούς μας καὶ νὰ ἐπιτύχουμε τὴν παλινόρθωση; — ρώτησε ὁ βασιλιᾶς ποὺ ἥταν ἀριστερά.

"Ο Ζαρατούστρας θυμήθηκε ὅτι εἶχε διδάξει ὄλλοτε τὸν πόλεμο, τὸν κάθε εἶδον πόλεμο. Φτάνει νὰ πολεμᾶς καλά· ὁ καλὸς τρόπος πολέμου καὶ τὰ καλὰ πολεμικὰ μέσα ἀγιάζουν τὸ σκοπό τοῦ πολέμου. "Ετσι εἶχε μιλήσει ὄλλοτε ὁ Ζαρατούστρας. Καὶ τὸ θυμήθηκε. "Επρεπε, τάχα, νὰ δώσει τὴν ἴδια ἀπάντηση καὶ σή-

μερα στους βασιλιάδες ; ‘Ο Ζαρατούστρας δὲν ἔδωσε ἀμέσως τὴν ἀπάντηση. Σκέφθηκε κάμποση ὥρα, κοίταξε γύρω του ἀναζητώντας κάποιο σημεῖο ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσε στὴν ἀπάντηση ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δώσει, κοίταξε τὸ γάϊδαρο στὰ μάτια, στὰ τόσο εἰρηνικά του μάτια, καὶ ὑστερ’ ἀπὸ μιὰ περιπλάνηση τοῦ νοῦ του στὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων ἔδωσε τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση :

Κανένας σκοπὸς πολέμου — οὔτε ὁ πιὸ μεγάλος καὶ ὁ πιὸ Ἱερὸς — δὲν ἄγιαζει τὰ μέσα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἀνάγκη νὰ τ’ ἄγιαζει. Οἱ Ἱεροὶ πόλεμοι εἶν’ ἐνα ψέμα. Κανένας πόλεμος δὲν εἶνας Ἱερός· μπορεῖ ἐνας πόλεμος, ἀκόμα κ’ ἐμφύλιος, νάναι ἀναπότρεπτος, ποτὲ ὅμως Ἱερός. “Αν εἶναι ἀναπότρεπτος γιὰ ν’ ἀνακτήσετε τὸ θρόνο σας, τὸ καλύτερο θάναι νὰ πέσετε στὸ πεδίο τῆς μάχης πρῶτοι ἐσεῖς.

Σ’ εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν καλὴ συμβουλή, λέει ὁ ἐνας ἀπὸ τοὺς δυὸ βασιλιάδες.

Καὶ θὰ κοιτάξουμε νὰ συμμορφωθοῦμε μὲ τὴ συμβουλή σου, λέει ὁ ἄλλος.

Τὴ στιγμὴ ἐκείνη εἶδε ὁ Ζαρατούστρας ἐνα ὅραμα μπροστά του. Δευτερόλεπτα ἔπιασε τὸ ὅραμα. Οἱ βασιλιάδες δὲν κατάλαβαν καν ὅτι ὁ Ζαρατούστρας εἶχε ἀφαιρεθεῖ. ‘Ωστόσο, ἀν καὶ δὲν ἔπιασε τὸ ὅραμα παρὰ μόνο ἐλάχιστα δευτερόλεπτα, μέσ’ στὰ δευτερόλεπτα αὐτὰ συμπυκνώθηκε ὁ χρόνος πολλῶν αἰώνων. Καὶ εἶδε μπροστά του ὁ Ζαρατούστρας ὅλους ἐκείνους τοὺς βασιλιάδες ποὺ ἔπεισαν σὲ πεδίο μάχης. Οἱ Ἰδιες οἱ μάχες δόθηκαν ξανὰ μπροστὰ στὰ μάτια του. Καὶ οἱ βασιλιάδες σκοτώθηκαν ξανὰ γιὰ χάρη του. Ἡ ἱστορία ξαναγύρισε γιὰ μερικὰ δευτερόλεπτα στὶς μεγάλες της ὥρες. Καὶ οἱ μεγάλες ὥρες χωρᾶνε καὶ σὲ δευτερόλεπτα: στὸ δευτερόλεπτο ποὺ πέφτει πολεμώντας ἐνας νεαρὸς καὶ ὡραῖος βασιλιάς. Οἱ δυὸ βασιλιάδες, ὅμως, ποὺ ἦταν μπροστά του, ἦταν περασμένοι στὰ χρόνια, κουρασμένοι· δὲν ἦταν οὔτε νέοι, οὔτε ὡραῖοι. Καὶ ἀν ἀκόμα ἔπειφταν στὸ πεδίο τῆς μάχης, τί νόημα θὰ εἶχε ὁ θάνατος ποὺ δὲ θ’ ἀφαιροῦσε ἀπὸ τὸν κόσμο οὔτε ὁμορφιά, οὔτε νιάτα ; ‘Ο Ζαρατούστρας σκέφθηκε ν’ ἀνακαλέσει τὴ συμβουλή ποὺ εἶχε δώσει στοὺς δυὸ βασιλιάδες. ‘Ωστόσο, ἡ σκέψη του κοντοστάθηκε πάλι. Καὶ εἶπε ὁ Ζαρατούστρας μέσα του : εἶναι τόσο ὑπερήφανοι κ’ εὔτυχισμένοι ποὺ τοὺς ἀνοιξα τὸ δρόμο γιὰ ἐναν ἡρωϊκὸ θάνατο ! Δὲν ἔχω τὸ

δικαίωμα νὰ τοὺς ἀπογοητεύσω λέγοντάς τους ὅτι πρέπει ν' ἀποφύγουν τὸν ἄσκοπο ἡρωϊσμό· ὃς μείνουν στὴν πλάνη τους· θὰ φροντίσει ὁ καλὸς ὁ θάνατος νὰ κάνει τὴν γλυκειά τους πλάνη αἰώνια.

Καὶ ὁ Ζαρατούστρας, γεμάτος συμπάθεια γιὰ τοὺς δυὸς βασιλιάδες, τοὺς λέει τὸ ἀκόλουθα λόγια:

Τώρα εῖστε ἄξιοι νὰ γυρίσετε στοὺς λαούς σας. Κι' ἂν ἀκόμα χρειαστεῖ ἐμφύλιος πόλεμος γιὰ ν' ἀνεβεῖτε ξανὰ στὸ θρόνο, ἄξιζει γιὰ σᾶς καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Εἶπα ὅτι κανένας πόλεμος δὲν εἶναι ἰερός.⁴ Η σκέψη μου αὐτὴ χρειάζεται καὶ μιὰ συμπλήρωση. Οὔτε καὶ ἡ εἰρήνη δὲν εἶναι ἀπὸ μόνη της ἰερή. Γυρίστε στοὺς λαούς σας, ἔστω κι' ἂν ὁ γυρισμός σας θὰ θέσει σὲ κίνδυνο τὴν εἰρήνην. Κάποτε — χτές, προχτές, δὲ θυμάμαι πιὰ πότε — εἶπα λόγια βαρειά καὶ ἄδικα. Εἶπα: Πέρασε πιὰ ὁ καιρὸς τῶν βασιλιάδων· ὅπως κατάντησαν οἱ λαοὶ σήμερα, τοὺς πέφτει πολὺ νᾶχουν βασιλιάδες. Τὰ λόγια μου αὐτὰ τὰ εἶχε ὑπαγορεύσει ἡ ὁργή. Ἐλεγα ὅτι ἔδιωξα ἐγὼ τὸ λαὸν ἀπὸ κοντά μου· ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι μὲ εἶχε διώξει ὁ λαὸς ἀπὸ κοντά του. Καὶ εἶχε δίκιο ὁ λαὸς ποὺ μ' ἔδιωξε ἀπὸ κοντά του. Δὲ μοῦ ἄξιζε ὁ λαός, κ' ἔτσι ἡ κακία μου μ' ἔκαμε νὰ πῶ ὅτι δὲν τοῦ ἄξιζα ἐγὼ ἡ δὲν τοῦ ἄξιζουν βασιλιάδες. Η κακία μου ἔμοιαζε μὲ δύναμη· καὶ δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο παρὰ μικρότητα. Κανένας λαὸς δὲν εἶναι ἀνάξιος. Καὶ ἂν ἀκόμα οἱ περισσότεροι ποὺ ἀπαρτίζουν ἔνα λαὸν εἶναι μικροὶ καὶ ἀνάξιοι, δὲν εἶναι ποτὲ ἀνάξιοι οἱ πρῶτοι καὶ οἱ ἔσχατοι, ἔστω κι' ἂν δὲν τοὺς βλέπεις μπροστά σου καὶ δὲν τοὺς βρίσκεις πουθενά. Καὶ ὅταν οἱ πρῶτοι — δυὸς - τρεῖς πρῶτοι — καὶ οἱ ἔσχατοι — δυὸς - τρεῖς ἔσχατοι — ἄξιζουν, τότε ἄξιζει τὸ σύνολο, ἄξιζει ὅλόκληρος ὁ λαός. Μὴν προσέχετε ποτὲ τὸν μέσον ὅρο· θὰ σᾶς παρασύρει σὲ κακὰ συμπεράσματα. Προσέχετε τοὺς πρώτους καὶ τοὺς ἔσχατους, ἔστω κι' ἂν δὲν προσφέρονται εὔκολα στὰ μάτια σας.

Οἱ δυὸς βασιλιάδες εὐχαρίστησαν συγκινημένοι τὸν Ζαρατούστρα, κ' ἦταν ἔτοιμοι νὰ προχωρήσουν. Ἀλλὰ ὁ Ζαρατούστρας — εἴτε γιὰ νᾶχει ἐλεύθερο μπροστά του τὸ δρόμο τοῦ δικοῦ του γυρισμοῦ, εἴτε μὲ τὴν τίμια πρόθεση νὰ τοὺς ἔξυπηρετήσει — τοὺς ἔδειξε ἔνα μονοπάτι καὶ τοὺς εἶπε ὅτι, ἀκολουθώντας τοῦ, θὰ φτάσουν γρηγορώτερα στὶς χῶρες τους. Οἱ δυὸς βασιλιάδες ποὺ εἶχαν μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὸν Ζαρατούστρα συμμόρφω-

θηκαν μὲ τὴν ὑπόδειξή του, βγῆκαν ἀπὸ τὸ δρόμο του καὶ ἀκολούθησαν τὸ μονοπάτι. Γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακό, ἔβαλαν μπροστά τὸ γάϊδαρό τους κ' ἔτσι ἥταν ἡσυχοι καὶ βέβαιοι ὅτι δὲν ἥταν δυνατὸ νὰ παραπλανηθοῦν.

4

Καὶ ὁ Ζαρατούστρας, ἀφοῦ τοὺς ἄφησε ν' ἀπομακρυνθοῦν, προχώρησε στὸ δρόμο του, κατεβαίνοντας καὶ χάνοντας ὕψος.

Δὲν πρόλαβε, ὅμως, ὁ Ζαρατούστρας νὰ ξεχάσει τοὺς δυὸ βασιλιάδες καὶ νὰ θυμηθεῖ τὸν ἑαυτό του, καὶ ἴδοὺ μιὰ νέα συνάντηση τὸν ἔκαμε ν' ἀναστείλει πάλι γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν κάθοδό του. Μπροστά του βάδιζαν ἀγκαλιασμένοι ὁ εὔσυνείδητος ἐργάτης τοῦ πνεύματος καὶ ὁ σαλτιμπάγκος μάγος.

Πῶς ταίριαξαν οἱ δυό τους; — σκέφθηκε ὁ Ζαρατούστρας. Χτὲς δὲ γνώριζε ὁ ἔνας τὸν ἄλλον, καὶ σήμερα κατεβαίνουν ἀγκαλιασμένοι σὰ νᾶταν χρόνια φίλοι.

Σᾶς ἀναγνώρισα, τοὺς φωνάζει ὁ Ζαρατούστρας. ἐσὺ ὁ ἀπατεώνας κ' ἐσὺ ὁ εὔσυνείδητος μπορεῖτε ν' ἀνταλλάσσετε ἄνετα τοὺς ρόλους σας. Ἐλευθερῶστε μου τὸ δρόμο· δὲ χρειάζομαι τὴ συνοδεία σας. Ξαναγυρίστε στὴ σπηλιά μου· τὸ λιοντάρι τῆμέρεψε, ἔγινε ἀρνάκι· πηγαίνετε νὰ μὲ διαδεχθεῖτε· ἐγὼ ἔφυγα γιὰ πάντα· κι' ἀφῆκα ἐπάνω στὴ σπηλιά τοὺς θησαυρούς μου. Μαζί μου, ὁ πως βλέπετε, δὲν πῆρα οὔτε καν τὸν ἑαυτό μου. Ἀνεβεῖτε πάλι ἐπάνω· ὅλοι οἱ θησαυροί μου εἶναι δικοί σας.

Ο εὔσυνείδητος ἐργάτης τοῦ πνεύματος καὶ ὁ μάγος δὲ διστασαν οὔτε στιγμὴ. Χωρὶς καν νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ζαρατούστρα γιὰ τὴ γενναιοδωρία του, ἀλλαξαν κατεύθυνση καὶ ἀρχισαν ν' ἀνεβαίνουν. Ἔτσι, ὁ δρόμος ἥταν καὶ πάλι ἐλεύθερος. Καὶ ὁ Ζαρατούστρας ἔξακολούθησε νὰ κατεβαίνει.

5

Ἄλλὰ καὶ πάλι κάπτοιος βρέθηκε μπροστά του. Κουρασμένος εἶχε καθίσει στὴ μέση τοῦ δρόμου, φράζοντας τὴ διάβαση, ὁ τελευταῖος Πάπας. Εἶχε βγάλει ἀπὸ τὴν τσέπη του ἓνα ξερὸ κομμάτι ψωμὸ καὶ τότρωγε ποτίζοντάς το μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου του.

Δὲ σὲ λυπᾶμαι, ἄγιε πατέρα, τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας: σὲ χαίρομαι ποὺ μπορεῖς καὶ πεινᾶς.

Ποιὸς εἶσαι ; — τὸν ρωτάει ὁ Πάπας· δὲ σὲ ρώτησα ἂν μὲ λυπᾶσαι τὴν μὲ χαίρεσαι.

Κάνεις πῶς δὲ μὲ ξέρεις ; — τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας· ἐσὺ γρῆτες ζητώντας με, ζητώντας τὸν Ζαρατούστρα, καὶ ἀνέβηκες στὴ σπηλιά μου· ἐσὺ μὲ ίκέτευσες νὰ δεχθῶ νὰ γίνεις, ἔστω καὶ μιὰ μοναδικὴ νύχτα, ὁ μουσαφίρης μου· ἐσὺ ζήτησες τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς σου πλάτι μου τὴν μᾶλλον τὴ σωτηρία τοῦ γερασμένου καὶ ἄχρηστου κορμιοῦ σου... Καὶ τώρα κάνεις πῶς δὲν μὲ ἀναγνωρίζεις;

"Αν τὴν ἡσουν ὁ Ζαρατούστρας, ἀπαντάει ὁ Πάπας, θὰ σὲ ἀναγνώριζα. Δὲν εἶμαι ἄχάριστος, ἀγνωστε ὅδοιπόρε· χρωστάω στὸν Ζαρατούστρα μιὰν ὀλόκληρη νύχτα τῆς ζωῆς μου. Στὴ μητέρα μου χρωστάω τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· στὸν Ζαρατούστρα χρωστάω τὸ ἄβαθιστο σκοτάδι τῆς πιὸ ἀσήμαντης νύχτας. Καὶ δὲν εἶμαι ἄχάριστος· ἂν τὴν ἡσουν ὁ Ζαρατούστρας, θάπεφτα στὰ πόδια σου καὶ θὰ σ' εὐχαριστοῦσα. 'Εσύ, ὅμως, μοῦ εἶσαι ἀγνωστος' δὲν εἶσαι ὁ Ζαρατούστρας· ἐσὺ εἶσαι κάποιος ἄλλος τὴν κανένας..."

Οἱ βασιλιάδες μὲ ἀναγνώρισαν, τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας· πῶς συμβαίνει νὰ μὴ μὲ ἀναγνωρίζεις ἐσύ ;

"Ο Πάπας ξανακοίταξε τὸν Ζαρατούστρα προσεκτικὰ καὶ τοῦ λέει : "Οχι, δὲν εἶσαι ὁ Ζαρατούστρας. 'Εγὼ βλέπω πίσω ἀπὸ τὶς μορφὲς τῶν ἀνθρώπων τὴν ψυχή τους· βλέπω πίσω ἀπὸ τὰ ὅρατὰ τὰ ἀόρατα. Κ' ἐσύ, εἶσαι ὀλόκληρος τὴν ὥρα τούτη ἀόρατος.

Αὐτὸ ποὺ λέει εἶναι περίεργο, τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας· βλέπω ὅτι χτὲς σὲ ὑποτίμησα· βλέπω ὅτι ξέρεις γιὰ τὸν ἑαυτό μου περισσότερ' ἀπ' ὅσα ξέρω ἐγὼ ὁ ἴδιος. "Οταν, ἐδῶ καὶ δυὸ λεπτά, δὲ μὲ ἀναγνώρισες, σὲ παρεξήγησα· νόμισα ὅτι ἔκανες πῶς δὲ μὲ ἀναγνωρίζεις. Τώρα, ὅμως, διαπιστώνω ὅτι δὲν μὲ ἀναγνωρίζεις γιατὶ ἀπλούστατα μὲ γνωρίζεις· μὲ γνωρίζεις ως ἀπλαστο καὶ ἀνύπαρκτο. Ναί, δὲν εἶμαι πιὰς ὁ Ζαρατούστρας· εἶμαι κάποιος ποὺ τώρα δὰ γίνεται. Δὲν ξέρω ἀκόμα οὔτ' ἐγὼ ὁ ἴδιος ποιὸς εἶμαι, ποιὸς θὰ γίνω.

Δὲν εἶμαι πλάστης, τοῦ λέει ὁ Πάπας, κ' ἔτσι δὲ μπορῶ νὰ σὲ πλάσω· πρέπει νὰ πλάσεις ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό σου.

Καὶ ὁ Ζαρατούστρας, σαστισμένος, ρώτησε τὸν Πάπα· Πῶς, ὅμως, ἀφοῦ εἶμαι ἀνύπαρκτος, μπορῶ νὰ πλάσω τὸν ἑαυτό μου ; Πῶς μπορεῖ ὁ πλάστης νὰναι ἀνύπαρκτος ;

Δὲ μπορῶ οὕτ' ἔγὼ νὰ δώσω ἀπάντηση στὸ ἐρώτημά σου, τοῦ λέει ὁ Πάπας· ἔχω δὲν τὸ αἴσθημα ὅτι καὶ στὸ ἐρώτημα αὐτὸν ὑπάρχει ἀπάντηση, καὶ μάλιστα θετικὴ ἀπάντηση. Χτὲς εἶπα στὸν Ζαρατούστρα ὅτι τὸ Θεὸν τὸν ὑπηρέτησα ὡς τὴν τελευταία του ὥρα. Τώρα σκέπτομαι καὶ λέω: Μήπως βιάστηκα καὶ τὸν παράτησα πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία στιγμὴ τῆς τελευταίας του ὥρας; Μήπως ἡ τελευταία στιγμὴ ἦταν μιὰ νέα πρώτη στιγμὴ; Καὶ μήπως ἦμουν ταγμένος ἔγὼ νὰ ξαναπλάσω τὸ Θεὸν ποὺ ἀπὸ τὰ γεράματα εἶχε καταντήσει σχεδὸν ἀνύπαρκτος; Καὶ σκέπτομαι καὶ λέω, ἐπίσης, κάτι ἄλλο: Ποιὸς ἦταν πιὸ ἀνύπαρκτος, ὁ Θεὸς ἢ ἔγώ; Τώρα ποὺ βλέπω ἐσένα ἀνύπαρκτο, μούρχεται ἡ σκέψη ὅτι ἀνύπαρκτος θάμουν ἔγὼ καὶ ὅχι ὁ Θεός. ‘Ωστόσο, ἐμεῖς οἱ ἀνύπαρκτοι πρέπει νὰ γίνουμε μόνοι μας ὑπαρκτοί, πρέπει νὰ πλάσουμε οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτό μας. ‘Ο Θεὸς ἔπλασε τοὺς δυὸ πρώτους ἀνθρώπους· δὲ μπορεῖ νὰ κάνει τὴ δουλειὰ αὐτὴν ἀδιάκοπα.

Θαρρῶ πῶς ἔχεις δίκιο, τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας· ἂς ἐνώσουμε γιὰ μιὰ στιγμὴ τὶς δυνάμεις μας, τὶς δυνάμεις τῆς κοινῆς μας ἀνυπαρξίας, καὶ ἂς προσπαθήσουμε νὰ γίνουμε κάτι. Ἐδῶ καὶ λίγη ὥρα βόηθησα κάπως τοὺς βασιλιάδες. “Οσο γιὰ τοὺς δυό μας, δὲ μπορεῖ κανένας μας νὰ βοηθήσει μόνος του τὸν ἄλλον. ‘Ο τέως Πάπας καὶ ὁ τέως Ζαρατούστρας πρέπει ν’ ἀλληλοβοηθηθοῦν. Πέσαμε καὶ οἱ δυό μας ἀπὸ τὸ πιὸ μεγάλο ὕψος σὲ τέτοιο βάθος ἀνυπαρξίας ποὺ πρέπει νὰ βροῦμε μαζὶ τὸ ὑπόλειμμα τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ποιὰ εἶναι ἡ πρόθεσή σου τώρα ποὺ γυρίζεις πίσω;

‘Η πρόθεσή μου, ἀπαντάει ὁ Πάπας, εἶναι ἀκόμα κάπως ἀδηλη. Δὲ θυμᾶμαι πιὰ κατὰ ποὺ πέφτει ἡ Ρώμη.

Τί σὲ νοιάζει ἡ κατεύθυνση; — τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας· ἀκουσα, ἄλλοτε, νὰ λένε πῶς ὅλοι οἱ δρόμοι ὅδηγοῦν στὴν αἰώνια πόλη. Εἴτε πάρεις τὸ δρόμο τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε τραβήξεις πρὸς τὴ Δύση, τὸ ἴδιο κάνει. Καὶ τὰ τέσσερα σημεῖα στὸν ὄριζοντα τὰ δρίζει ἡ Ρώμη.

Πότε τ’ ἀκουσεις αὐτό, καλέ μου καὶ ὅγνωστε ὅδοιπόρε; — παρατήρησε ὁ Πάπας· θὰ τ’ ἀκουσεις ἐδῶ καὶ χίλια ἡ δυὸ χιλιάδες χρόνια... Ἀπὸ πότε ἀρχισεις νὰ ὅδοιπορεῖς;

“ἔχω τὸ αἴσθημα (αὐτὴ ἦταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Ζαρατούστρα) ὅτι ποτὲ δὲν ἀρχισα· προτοῦ κἄν νιώσω τὸν ἑαυτό μου ὅδοιποροῦσα.

Θὰ ζεῖς, ως φαίνεται, περισσότερο σὲ ὅσα γνώρισες πρὶν νιώσεις τὸν ἑαυτό σου, τοῦ λέει ὁ Πάπας· ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι νομίζεις ἀκόμα πώς ὅλοι οἱ δρόμοι ἔχουν τὴν ἴδια κατεύθυνση καὶ ὅδηγοῦν στὴν Ρώμη. Δὲν τόμαθες ὅτι, ἐδῶ καὶ κάμποσους αἰῶνες, ὃ κάθε δρόμος ἔχει καὶ τὸ δικό του τέρμα; Δὲν τόμαθες ὅτι ἡ Ρώμη ἔπαψε νάναι τὸ μοναδικὸ σημεῖο στὸν ὄριζοντα; Δοκίμασα ως Πάπας — κ' ἔβγαλα μιὰ σχετική ἐγκύκλιο ποὺ τὴν ἐστειλα στὰ πέρατα τοῦ κόσμου — νὰ ξανακάνω τὴν Ρώμη νὰ γίνει τὸ μοναδικὸ πέρατο τοῦ κόσμου... "Ολα, ὅμως, τὰ πέρατα τοῦ κόσμου ἀντιδράσανε... Κι' ὁ Θεός, ποὺ ως τὴν ὥρα ἐκείνη νόμιζα ὅτι ὄριζει ὅσα ἐγὼ ὄριζω, δὲ μὲ βόηθησε.

Γιατί δὲν ἀντιστρέφεις τοὺς ὄρους; Δοκίμασε νὰ ὄρισεις ὅσα ὁ Θεός ὄριζει, τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας.

Δὲν ξέρω τὰ ὅσα ὄριζει ὁ Θεός, ψιθύρισε φοβισμένος ὁ Πάπας· ἀν ἀκουσεις ἐσὺ τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ, πές μου τί λέει ἡ φωνὴ του. 'Ο Ζαρατούστρας σκέφθηκε κάμποση ὥρα· καὶ ὅσο περισσότερο σκεπτόταν, τόσο ἡ σιωπὴ γύρω του καὶ μέσα του γινόταν μεγαλύτερη. Κάτι πρωτάκουστο σημειώθηκε τὴν ὥρα ἐκείνη: ἡ σιωπὴ, προχωρώντας στὰ πιὸ μεγάλα βάθη, ἔγινε ἀπόλυτη. Οὕτ' ἐνα φύλλο πιὰ δὲ σειόταν, οὕτ' ἐνα πουλάκι δὲν πετοῦσε· τὰ νερά ποὺ ως ἐδῶ κ' ἐνα δευτερόλεπτο θορυβοῦσαν ἀξένιαστα, κατρακυλώντας στὶς ρεμματιές, σταμάτησαν νὰ τρέχουν· ἡ σιωπὴ ἦταν ἀπόλυτη. 'Ο Πάπας κοίταζε τὸν Ζαρατούστρα στὰ μάτια, κ' ἦταν κ' οἱ δυό τους ἀκίνητοι.

Δὲν ἀκουσεις κάτι; — λέει ξαφνικά ὁ Ζαρατούστρας, καὶ τὰ νεράκια ἀρχισαν πάλι νὰ τρέχουν, τὰ πουλάκια νὰ πετοῦν καὶ τὰ φύλλα τῶν δέντρων νὰ κινοῦνται.

Ναί, κάτι ἀκουσα, ἀπαντάει ὁ Πάπας· νομίζω πώς ἀκουσα τὴν ἴδια τὴν σιωπὴν· λές νάταν αὔτη ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ;

Δὲν ξέρω, λέει ὁ Ζαρατούστρας· ὠστόσο, πρέπει κ' ἐγὼ ν' ἀναγνωρίσω πώς ἡ σιωπὴ αὐτὴ ἦταν δυνατότερη κι' ἀπὸ τὴν πιὸ δυνατὴ φωνὴ ποὺ ἔχω ἀκούσει ως τώρα. Στὴν κορυφή μου εἶχα συχνὰ τὴν εὔκαιρία ν' ἀκούω τὸ ούρλιαχτὸ τῶν πιὸ φοβερῶν ἀνέμων· τὸν καιρὸ ποὺ ἔγινε ὁ κατακλυσμός, κ' ἡ κορυφή μου βρέθηκε νάναι παραπάνω κι' ἀπὸ τὰ ὄρη Ἀραράτ, ἀκουσα τὸν τρομερὸ ἥχο ποὺ βγῆκε ἀπὸ τοὺς βυθοὺς ὅταν ἔσμιξαν οἱ τρεῖς ὥκεανοι τῆς γῆς. Κ' ἔχω ἀκούσει κάτι πολὺ δυνατότερο· ἔχω ἀκούσει, ἐπίσης, τὴν πιὸ φριχτὴν κραυγὴν ἀγωνίας, καὶ δὲ μπόρεσα

νὰ ξεχωρίσω δὲν εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὸ δικό μου στόμα ἢ ἀπὸ τὸ στόμα ὅλων μαζὶ τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων! ‘Ωστόσο, κανένας ἔχος ἀπ’ ὅσους γνώρισα ὡς τώρα δὲν εἶχε τὴ δύναμη ποὺ εἶχε ἢ σιωπή ποὺ ἀκούσαμε μαζί...

Ναί... ναί· θάταν δίχως ἄλλο ἢ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, εἶπε ὁ Πάπας· καὶ τώρα ἀρχίζω νὰ καταλαβαίνω τί ὁρίζει ὁ Θεός... Τώρα ποὺ γέρασα καὶ δὲ μπορῶ πιὰ νὰ τὸν ὑπηρετήσω, μονάχα τώρα ἀρχίζω νὰ καταλαβαίνω πῶς θὰ μποροῦσα καὶ πῶς θάπρεπε νὰ τὸν ὑπηρετῶ... Θάπρεπε νὰ τὸν ὑπηρετῶ σωπαίνοντας..., ἀποσιωπώντας ἀκόμα καὶ τ’ ὄνομά του... Κ’ ἐγώ, ὅλοκληρη τὴ ζωὴ μου, ἔκανα τὸ ἀντίθετο· δὲν ἔκανα τίποτ’ ἄλλο παρὰ νὰ μημονεύω τ’ ὄνομά του· τὸλεγα, τὸ ξανάλεγα, τὸκαμα φράση, λέξη, συλλαβή, τόβαλα νὰ ὑποταχθεῖ σ’ ὅλους τοὺς γραμματικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνες, τὸκανα ἀχώριστο μὲ τὴν κτητικὴ ἀντωνυμία, τὸ μίκρηνα, τὸ στρίμωξα μέσα σὲ πλῆθος ἄλλες λέξεις, καὶ θεωροῦσα δικαίωμά μου νὰ τὸ μετακινῶ ἀπὸ τὴν ὄνομαστικὴ στὴ γενικὴ καὶ στὴν αἰτιατικὴ ἢ νὰ τὸ συνδυάζω μὲ τὸ μέλλον, μὲ τὸ παρελθόν, μὲ τὸ παρόν! ”Ετσι ἔλεγα: « Καὶ εἴ πει Κύριος ὁ Θεός... ». Πῶς μπορεῖ νὰ εἴ πει ὁ Θεὸς καὶ τι εἶπε ν’ ἀνήκει στὸ παρελθόν καὶ νὰ μὴν ἔξακολουθεῖ νὰ τὸ λέει; Πῶς μπορεῖ νὰ τὸ εἴπε μόνο στὸν Νῶε ἢ στὸν Ἀβραὰμ καὶ νὰ μὴν τὸ λέει καὶ σ’ ἔναν ἄγνωστο καὶ ἀγέννητο ποὺ θὰ ρθεῖ σὲ χίλια ἢ σ’ ἑκατομμύρια χρόνια; Ναί, τὸ Θεὸς τὸν ἔδενα στὸ χρόνο τὸ δικό μας καὶ τὸν θεωροῦσα ἀρχαῖο σὰν τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Ἰσαάκ, ἐνῶ, δὲν ὑπάρχει Θεός, πρέπει νάναι νέος, πολὺ πιὸ νέος ἢ π’ ὅλους μας, πιὸ νέος κι’ ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἀνθρωπὸ ποὺ σ’ ἑκατομμύρια χρόνια θὰ γεννηθεῖ...

Γιατί σ’ ἑκατομμύρια χρόνια; — ρώτησε ὁ Ζαρατούστρας.

’Αφοῦ θάναι ὁ τελευταῖος, εἶπε ὁ Πάπας, πρέπει νὰ γεννηθεῖ ἀργά, πολὺ ἀργά.

Μήπως εἶναι ἢ δη ἀργά; — εἶπε μ’ ἔνα ὕφος μᾶλλον ἀδιάφορο καὶ κουρασμένο ὁ Ζαρατούστρας.

Πῶς μπορεῖ νάναι ἢ δη ἀργά, ἀπάντησε ὁ Πάπας, ἀφοῦ οἱ ἀνθρωποι δὲν ἔχουν ἀκόμα γίνει ἐκεῖνοι ποὺ θὰ πρεπεῖ νάναι; Καὶ κάτι ἄλλο σκέπτομαι: ”Αν ἦταν ἢ δη ἀργά, θάπρεπε ὁ πληθυσμὸς τῆς γῆς νὰ λιγοστεύει ὅλο καὶ περισσότερο γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ φτάσει στὸν ἔναν, στὸν ἔρημο, στὸν τελευταῖον ἀνθρωπὸ. Ποιός μπορεῖ νάναι ὁ τελευταῖος μέσ’ στὰ δισεκατομμύ-

ρια ποὺ ἔχουν πλημμυρίσει τὴ γῆ καὶ ξεχειλίζουν ἀπὸ παντοῦ ;

Μπορεῖ ὁ τελευταῖος νᾶσαι ἐσύ ἢ νᾶμαι ἐγώ, ἀπάντησε ὁ Ζαρατούστρας· ποῦ τὸ ξέρεις ἃν ζοῦν τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἄλλοι ἀνθρωποι στὸν κόσμο ; Μπορεῖ τὴ στιγμὴ αὐτὴ νᾶχουν ὅλοι πεθάνει. Μπορεῖ ἢ ἀπόλυτη σιγὴ πού, ἐδῶ καὶ λίγη ὥρα, τὴν ἀκούσαμε οἱ δυό μας σὰν κάτι πρωτάκουστο, νὰ μὴν ἦταν ἢ φωνὴ τοῦ Θεοῦ· μπορεῖ νᾶταν ἢ τελευταία πνοὴ ὅλων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐκτὸς ἀπὸ σένα καὶ μένα. Παίζω, βέβαια, μὲ τὶς λέξεις μιλώντας ἔτσι· παίζω, όμως, ἵνα παιχνίδι ποὺ μπορεῖ ν' ἀποδειχθεῖ αὔριο πολὺ σιθαρό. Κάτι σὰν παιχνίδι θάναι τὸ πιὸ σοβαρὸ γεγονὸς πού θὰ σημειωθεῖ στὸν κόσμο. Δὲν εἴναι διόλου ἀπίθανο νὰ γίνει ὁ ἔνας ἀπὸ τοὺς δυό μας ὁ τελευταῖος ἀνθρωπος τοῦ κόσμου. "Ως τὰ χτές, δηλαδὴ ὡς τὴ σημερινὴ αὔγι, νόμιζα ὅτι είμαι ὁ πρόδρομος τοῦ νέου ἀνθρώπου, μιᾶς γενιᾶς Τιτάνων, μιᾶς φυλῆς ὑπερανθρώπων. Τώρα ποὺ ἀποφάσισα νὰ λυτρωθῶ ἀπὸ τὴν πλάνη αὐτή, πέφτω στὴν ἀντίθετη ἐκδοχή : Μήπως ἔφτασε ὁ ἀνθρωπος στὸ τελευταῖο του σκαλοπάτι ; Τὸ τελευταῖο σκαλοπάτι δὲ μπορεῖ νᾶναι ψηλά· πρέπει νᾶναι χαμηλά, πολὺ χαμηλά. Ψηλά, στὴν κορυφή μου, δὲ βρῆκα τὸν ὑπεράνθρωπο, δὲν κατάφερα νὰ γεννήσω τὰ παιδιά μου· τὰ μεγάλα ὑψη προκαλοῦν ἀναφροδισία. "Ετσι, ἀποφάσισα νὰ κατεβῶ χαμηλά, πολὺ χαμηλά, γιὰ νὰ δῶ μήπως ἔφτασε ὁ ἀνθρωπος ἐκεῖ κάτω στὸ τελευταῖο του σκαλοπάτι.

Σὲ προσκαλῶ νὰ κάνουμε μαζὶ τὴν ἔρευνα αὐτή, τοῦ λέει ὁ Πάπας. "Αν ἀνεβῶ ξανὰ στὸν παπικὸ θρόνο, σοῦ προτείνω νὰ γίνεις ὁ πρῶτος γραμματέας μου, ὁ πρωθυπουργός μου.

Δὲ δέχομαι τὴν πρότασή σου, παρατήρησε ἀμέσως ὁ Ζαρατούστρας· ὁ κόκκινος πῖλος τοῦ καρδιναλίου δὲ θὰ μοῦ πήγαινε. Πῶς φαντάζεσαι, ἄλλωστε, ὅτι μπορεῖς νὰ ξαναγίνεις Πάπας ;

Είμαι· δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ ξαναγίνω· φτάνει νὰ βρῶ τὴ Ρώμη. Κανένας δὲν ξέρει ὅτι τᾶσκασα καὶ ὅτι ἥρθα ἀναζητώντας τὸν Ζαρατούστρα. Εἶπα ὅτι θὰ κλειστῶ δέκα μέρες σ' ἓνα κελλί γιὰ νὰ νηστέψω καὶ νὰ προσευχηθῶ. 'Απαγόρευσα σ' ὅλους νὰ πλησιάσουν τὸ κελλί μου...

Κι' ἀφοῦ ἀπαγόρευσες σ' ὅλους νὰ τὸ πλησιάσουν — τοῦ λέει ὁ Ζαρατούστρας — πῶς θὰ τὸ πλησιάσεις ἐσύ ; 'Η ἀπαγόρευση δὲν ἴσχύει, τάχα, γιὰ σένα ; Οἱ νόμοι δὲν ἴσχουν γιὰ τὸ νομοθέτη ;